

п. Ігор Бриндак

Часопис «Слово» (№75) розповідав про фільм Крістіана Дюге «Святий Августин» («Істина - Ісус Христос Син Божий»). У цьому ж номері знову піде мова про іншу стрічку цього канадського режисера - «Під небом Риму».

Стрічка «Під небом Риму» розповідає про трагедію голокосту. Ця кривава сторінка світової історії вже не вперше привертає до себе увагу кінематографів. Цей же фільм про голокост на території Італії та про те, яку роль у порятунку римських юдеїв зіграв Папа Пій XII.

Отож 1943 рік. У розпалі Друга світова війна. 8-го вересня в урядових італійських газетах з'являється інформація, що Італія підписала перемир'я. Населення Риму торжествує. Вони вважають, що війна завершилась і скоро воїни повернуться додому. Але радість виявляється короткотривалою. У Північну Італію як союзники Беніто Муссоліні, якого король незадовго перед тим відсторонив від влади, входять німецькі війська. Сам король і новий прем'єр-міністр маршал Бадальйо покидають Рим. Вічне Місто займають німецькі підрозділи. Комендантом стає генерал СС Карл Вальф. У Римі тоді мешкало багато євреїв. Вальф розробляє операцію з їх депортації у табори смерті. Крім того до генерала надходить таємна вказівка з Берліна організувати викрадення папи Пія XII та переправлення його в Німеччину. Перед понтифіком постає складне завдання: як діяти у цій ситуації.

Фільм «Під небом Риму» спростовує багато міфів про діяльність Католицької Церкви загалом і Пія XII зокрема у роки війни. Можна зустріти закиди, начебто Церква підтримувала нацистів. Дехто, щоправда, заявляє, що якщо й не підтримувала, то просто мовчала на їхні злочини. Ще інші погоджуються з тим, що не мовчала, але, нібито, і не зробила достатньо для порятунку тих, кого переслідували. Як бачимо, закиди між собою різняться, а значить ситуація була далеко не однозначною. І тут варто пам'ятати, що ці

звинувачення робляться не тільки в бік Ватикану, але також і в бік Української Греко-Католицької Церкви та митрополита Андрея Шептицького. І хоча безпосередньо цей видатний ієрарх у стрічці Крістіана Дюге не показаний, але переглядаючи фільм можна зрозуміти, що він був у дещо подібній ситуації, а навіть і складнішій, бо німецька окупація тривала у нас довше, ніж у Римі, та й сам окупаційний режим тут був жорстокіший. Але все одно розуміючи загальну ситуацію Католицької Церкви того періоду, можна краще зрозуміти позицію Митрополита. І навпаки, розуміючи діяльність кир. Андрея, можна краще зрозуміти позицію Папи.

А тепер ближче до історії. Часто в антикатолицьких публікаціях можна побачити світлини, на яких зображено, як папський нунцій вітається за руку з Гітлером. Дехто на підставі цього робить висновок, що Католицька Церква підтримувала нацистів. Ці світлини є дійсно автентичними, але зроблені вони були у 1933 році. Тоді Гітлер тільки прийшов до влади, режим ще не набрав виразно тоталітарного характеру. Ще не було ні концентраційних таборів, ні масових розстрілів, ні війни. Оскільки було багато питань про взаємини Церкви і держави у Німеччині, які необхідно було врегулювати, тогочасний понтифік Пій XI і вирішив підписати з Німеччиною конкордат – угоду про впорядкування церковно-державних взаємин. Світлини, де показано Гітлера з папським нунцієм, походять з часу підписання конкордату. А робити з них висновки про підтримку Церквою нацистів є виявом або незнання, або бажанням обманути людей.

Коли ж нацистський режим відверто почав проявляти свою тоталітарну суть, то чи і тоді було мовчання Католицької Церкви? - Ні. 14 березня 1937 року, тобто за два роки до вибуху Другої світової війни, той же папа Пій XI видав енцикліку “Mit Brennendensorge” – «З горячою турботою» (папські документи беруть свою назву з перших слів їхнього тексту), вступ до якої написав кардинал Евдженіо Пачелі - майбутній папа Пій XII, герой нашого фільму. Зазвичай папські документи видаються латиною, тому той факт, що ця енцикліка написана німецькою мовою, не є випадковістю. Вона була адресована до німецького народу і згадувала про різноманітні порушення Божих заповідей, які мали місце у цій країні - обожнення нації, держави, фюрера, поділ рас на вищі і нижчі, антисемітизм, тобто ненависть до євреїв і т.д. Якщо це не засудження нацизму, то що ж тоді? У же Німеччині енцикліку “Mit Brennendensorge” було заборонено оприлюднювати. Але вона все одно була завезена нелегально і вручена священникам. Власне у фільмі Крістіана Дюге показано, як незважаючи на заборону всі парохі, які отримали текст енцикліки, зачитували її в неділю з церковних амвонів. Деякі з них за це пізніше зазнали репресій від влади.

Іноді можна почути і такий закид: «Нехай папа Пій XI засудив нацизм, але ж Пій XII - ні». По-перше, як вже було сказано, будучи кардиналом він мав стосунок до написання енцикліки. По-друге, у Церкві зберігається принцип, якщо щось було прийнято і ані

скасоване, ані змінене, то воно залишається у силі. Адже ніде немає такого, щоб новообраний президент і парламент знову приймали ту саму конституцію і ті самі закони, які були перед ним.

Позицію Ватикану стосовно нацизму ми з'ясували. А яке становище займали католицькі ієрархи в різних країнах? Воно було різним. У 2000 році спільна католицько-юдейська комісія видала документ під назвою «Ватикан і голокост», у якому визнала, що з усіх ієрархів найбільш послідовно виступив проти нацизму і на захист євреїв митрополит Андрей Шептицький. Ось цитата з цього документа: «Наприкінці 1942 року говорилося, що греко-католицький митрополит Андрей Шептицький звернувся до папи з листом, у якому з цілковитою достовірністю описав жорстокості і масові вбивства, жертвами яких ставали євреї та інші місцеві люди. Наскільки нам відомо, жодний католицький єпископ не подавав таких безпосередніх свідчень і не висловлював так виразно своє занепокоєння долею євреїв як таких і як головної мішені німецьких звірств». Варто зауважити, що у комісію, яка видала документ «Ватикан і голокост», не входив жоден українець, а це надає ще більшої вартості її словам.

Чому ж у цій статті згадалося великого Митрополита? - Аби зрозуміти позицію папи Пія XII, бо деякі дослідники закидають йому наступне: «Чому в 1943 році, коли відбувалася депортація римських євреїв, папа не робив ніяких протестів?». Отут варто повернутися до фільму «Під небом Риму». У стрічці показано, і так було в реальності, що на початку окупації німецька влада наказала євреям сплатити відповідний податок. Кошти були досить великі. І тоді місцеві рабини вперше звернулися до папи за допомогою. І таку допомогу було надано золотом. Це на деякий відтермінувало депортацію. Пізніше за вказівкою папи римські храми та монастирі стали організовувати переховування євреїв. Надався такий притулок і в самому Ватикані. Крім юдеїв, у Ватикані та при монастирях переховувалося багато інших людей, які вважалися ворогами III Рейху. Це показано у фільмі і так було в дійсності.

Отож допомогу переслідуваним Церква загалом і Пій XII надавали. А як щодо протесту? Він також був, тільки не у формі пастирського листа, а радіопромови, яку папа виголосив до мешканців Риму. Тому в закидах, які з'являються останнього часу, вже не говориться, що не було протесту, а тільки те, що він не був у формі послання, а також що з'явився запізно. У воєнній обстановці письмове послання не дійшло б до всіх адресатів. А відносно того, що звернення папи було запізним, то він міг врахувати досвід митрополита Шептицького, адже після листів кир. Андрея в 1942-му в собор Св. Юра прибуло гестапо, яке влаштувало там ретельний обшук. Щоправда, нікого не знайшли, бо Митрополит тих євреїв, які попередньо в нього переховувалися, встиг переправити у безпечніші місця. Папа, який отримував усю інформацію кир. Андрея, зрозумів, що після його виступів почнуться обшуки по монастирях та інших церковних установах, стосовно

яких німецька влада гарантувала право екстериторіальності, тобто що вона не буде до них втручатися. Так воно і сталося. У більшості випадків обшуки в церковних закладах не провадилися. Винятки траплялися, а один з них навіть показаний у фільмі, але все ж таки це були винятки. Тому в загальному завдяки папському «мовчанню» близько 90% римських євреїв було врятовано.

Свій виступ папа Пій XII зробив аж після зустрічі з генералом Вальфом. Стосовно неї слід зробити деякі пояснення. Генерал СС Карл Вальф розуміючи, що Німеччина війну програє, а на ньому є багато злочинів, вирішив розпочати таємні переговори із західними союзниками по антигітлерівській коаліції, щоб отримати вигідні для нього умови -- капітуляцію. Вийти на них він хотів саме через папу, тому і наніс візит понтифіку. У фільмі показано, що Пій XII прийняв генерала дуже прохолодно і відмовився від участі в будь-яких переговорах. Насправді ж папа погодився стати посередником у переговорах, але поставив умову, що у Римі Вальф не буде робити ніяких дій. І тоді вже понтифік міг робити свій виступ по радіо. Самі союзники на умову Вальфа не пристали, але після війни йому все ж таки зберегли життя (він відбув невеликий термін ув'язнення). У післявоєнні роки у своїх інтерв'ю Карл Вальф підтвердив той факт, що існувала таємна інструкція з Берліну по викраденню папи, яку він не виконав.

Якщо говорити в загальному про позицію папи Пія XII в роки Другої світової війни, то слід визнати, що вона була слабшою від його попередника Пія XI або митрополита Андрея Шептицького, але пронацистською не була однозначно.

Повернімося до фільму. Крім постаті папи Пія XII там добре показані й інші церковні достойники, які допомагали папі протистояти нацизму. Це і єпископ Джованні Монтіні, майбутній папа Павло VI і отець Панкратій Пфайфер - німець за національністю, який організував притулок для євреїв, і сестра Паскуаліна Лянарт - також німкеня, яка переконувала папу засудити гітлерівський режим, та деякі інші. Вищезгадані персонажі -- це реальні особи, які дійсно відіграли велику роль у подіях, що тоді відбувалися. Крім них показано ще й багато інших людей, яким доводилося робити дуже складний вибір у час, коли життя висіло на волосині.

Також стосовно самої стрічки варто сказати, що її перша демонстрація відбулася у 2010 р. у Ватикані для папи Бенедикта XVI та його курії. «Під небом Риму» отримала від понтифіка схвалення. Цей фільм Крістіана Дюге вартує переглянути.

п. Ігор БРИНДАК, «Під небом Риму» -- що залишилось за кадром // СЛОВО №1 (81),
березень-травень 2020